

ŞEHREMİNİ MERKEZ ECZANESİ REÇETE KAYIT DEFTERİ

Ekrem Sezik*

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hekimlerin eczanelerde yapılmak üzere yazdığı reçeteler hakkındaki bilgilerimiz, bu alandaki araştırmalar çok az olduğu için, yeterli değildir. Naşit Baylav, II. Meşrutiyet devrinde dahi reçetelerin Fransızca yazıldığını, ilaçların Latincelerini yazmanın yasak değilse de mutad olmadığını belirtmektedir.¹ Turhan Baytop ise, reçetelerin ilk dönemlerde Latince, Fransızca, İtalyanca hatta İngilizce olarak yazıldığını, daha sonra Tıbbiye Mekteplerinde eğitimin Türkçe yapılmaya başlaması üzerine, bazı hekimlerin Türkçe olarak yazmaya başladıklarını ama kısa bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçildiğini ve sadece Fransızca olarak yazıldığını belirtmektedir.² Gülnur ve Mert Sandalcı'nın *Belgelerle Türk Eczacılığı 1840-1948* adlı eserlerinin II-1 ve II-2 ciltlerinde, 1840-1948 yılları arasındaki reçete örneklerine dayanarak, bu reçetelerin yapıldığı eczane ve sahipleri hakkında değerli bilgiler verilmektedir.³ Bu eserdeki Osmanlı dönemi reçeteleri incelendiğinde, reçete dilinin Fransızca olduğu görülmektedir. Nadiren de olsa bazı reçetelerde sadece kullanış Türkçe yazılmıştır.

Eczanelerde hekim reçetelerinin kayıt altına alınmasıyla ilgili ilk girişim, 17 Mayıs 1852'de kabul edilen 'Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye'de görülmektedir.⁴ Bu nizamnamenin 8. maddesinde, eczacının hekimin reçetesindeki ilaçları yapıp hastaya verdikten sonra, sadece reçeteyi saklama ve istendiğinde bir suretini yazma mecburiyeti getirilmiştir.⁵ Bu nizamnamenin varlığı ilk defa T. Baytop tarafından bildirilmiştir⁶ tam metni ise N.Yıldırım tarafından yayınlanmıştır.⁷ Eczanelerde yapılan reçetelerin, Umur-i

* Prof.Dr., Gazi Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, 06330 Ankara, esezik@gazi.edu.tr

¹ Naşit Baylav, *Eczacılık Tarihi*, Yörük Matbaası, İstanbul 1968, s.280.

² Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3358, İstanbul 1985, s. 290.

³ Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II, 1840-1948, Reçeteler*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, İstanbul 1998; Gülnur Sandalcı ve Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II, Reçeteler 2*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, İstanbul 2003.

⁴ Nuran Yıldırım, "Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye - Osmanlı Devleti'nde Eczacılar Nizamnamesi - 1852," *IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (4-5 Haziran 1998; İstanbul)*, E. Dölen (ed.), Marmara Üniversitesi Yay. No. 657, İstanbul 2000, s. 43-104.

⁵ N. Yıldırım, a.g.m., s. 66.

⁶ T. Baytop, *Eczâhâne'den Eczane'ye: Türkiye'de Eczaneler ve Eczacılar (1800-1923)*, Bayer Türk Sağlık Ürünleri Bölümü yayını, İstanbul 1995, s.37.

⁷ N. Yıldırım, a.g.m., s.65-86.

Tıbbiye Nezareti tarafından tasdik edilmiş bir deftere yazılması 3 Şubat 1861'de yayınlanan "Beledî İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname"nin 17. ve 20. maddeleri ile mecburi hale getirilmiştir.⁸ Bu nizamnamenin tamamı ilk olarak Naşit Baylav tarafından yayınlanmıştır.⁹ Bu maddelere göre reçete yapıldıktan sonra her reçeteye bir numara verilerek, Umur-i Tıbbiye Nezareti tarafından tasdikli bir deftere kaydolacak ve reçete sahibine iade edilecektir.

Osmanlı dönemi reçete kayıt defterleri hakkında ilk bildiri, E. Sezik'in III. Eczacılık Tarihi Toplantısı'ndaki bildirisidir.¹⁰ Bu bildiriye yazımıza konu olan reçete kayıt defteri hakkında kısa bilgiler sunulmuştur. İkinci yayın ise Mert Sandalcı'nın 'İki Kapılı Eczane'nin reçete kayıt defteri hakkındadır. Bu yazıda 'İki Kapılı Eczane'nin reçete kayıt defterlerinin nasıl bulunduğu ve satın alındığının hikâyesinin yanında, eczanenin en eski reçete kayıt defterinin resmi bulunmaktadır.¹¹ M. Sandalcı'nın tanıttığı bu "Reçete Kopye Defteri" 1924 yılına aittir. Bu yazımızda, Şehremini Merkez Eczanesi'ne ait reçete kayıt defterlerinden en eskisi olan 1922-24 yılı defteri tanıtılacaktır. Ancak önce, Şehremini Merkez Eczanesi ve eczacıları hakkında kısa bilgiler verilecek, ardından reçete kayıt defteri incelenecektir.

Eski Türk Eczanesi Müzesi

"Eski Türk Eczanesi Müzesi", Şehremini Merkez Eczanesi'nin bütün dolap ve malzemeleri kullanılarak müze olarak kurulmuş ve korunmakta olan Osmanlı dönemine ait ilk eczanedir. Halen 115 yaşındadır. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı'nın girişindedir (Resim 1).

Şehremini Merkez Eczanesi, 30 Ekim 1923 tarihinde Ecz. Ahmet Hamdi [Emgen] tarafından müteveffâ Ecz. Konstantin Sava Mandika'nın (veya Mondiana) varisi olan eşinden 500 Osmanlı lirasına satın alınmıştır.¹²

Ecz. Konstantin Sava Mandika'nın Mekteb-i Tıbbiye'yi Mülkiye'den 1894 yılında mezun olduğu Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Bakanlığı Yıllığı) kayıtlarında bulunmaktadır. Mezuniyetinden sonra eczanesini

⁸ N. Baylav, a.g.e., s.250; T. Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, s.261.

⁹ N. Baylav, a.g.e., s.249-53.

¹⁰ Ekrem Sezik, "Tarihi Bir Eczanenin Reçete Kayıt Defteri," 3. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı, 3-4 Haziran 1996, Eskişehir.

¹¹ M. Sandalcı, "Zengin Tarihiçi", *Eczacı*, Aralık 2008, s.56-57.

¹² Ekrem Sezik, "Eski Türk Eczanesi Müzesi," *Spatula*, sayı 2, (1990): 12-15; E. Sezik, "Eski Türk Eczanesi Müzesi - Ankara'da Bir İstanbullu," *Havan*, İstanbul Eczacı Odası Yayın Organı, sayı 59 (2009): 25-27.

açtığı düşünülürse, eczane 27 yıl kadar Ecz. Konstantin Sava Mandika'nın yönetiminde kalmıştır. Devir senedinde (Resim 2), Eczane'nin “Şehremini, Ereğli Mahallesi, Tramvay Caddesi 185 numarada” bulunduğu kayıtlıdır.

Resim 1. Eski Türk Eczanesi Müzesi (Şehremini Merkez Eczanesi)

Eczane, 1932 yılına kadar eski yerinde kalmış, 1932'de, Ecz. Ahmet Hamdi Emgen tarafından Millet Caddesi üzerinde yaptırılan, Çapa Hastanesi yanındaki yeni binanın girişine taşınmıştır.

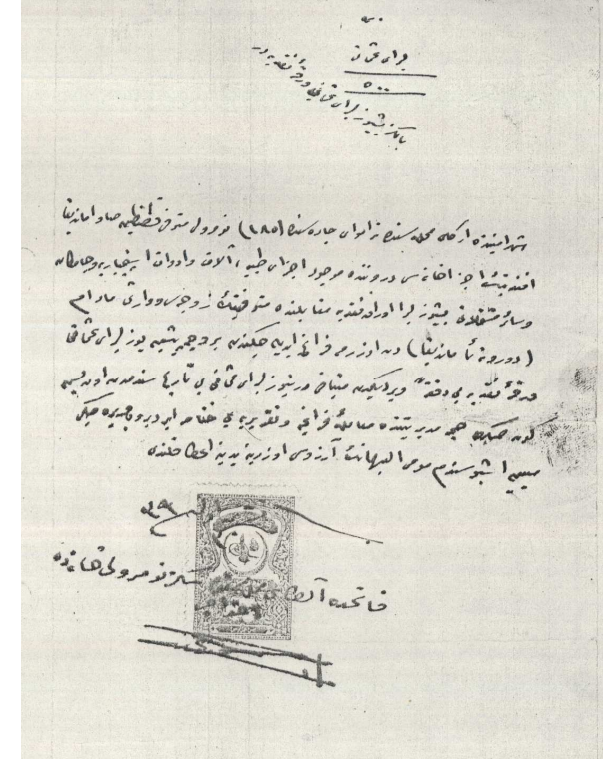
Ecz. Hamdi Emgen 1973 yılında vefat edince, kızı Ecz. İhsan Gezgin eczanenin idaresini üstlenmiştir. Ecz. İhsan Gezgin, 1946-1947 döneminde İstanbul Üniversitesi Eczacılık Okulu'ndan mezun olmuş ve 1954 yılına kadar babası ile beraber çalışmış, 1954 yılında evlenmiş ve mesleğe ara vermiştir. Eczaneyi, 1973-1980 yılları arasında başarı ile yöneten Ecz. İhsan Gezgin, 1980 yılı sonunda, sağlık sebepleri dolayısıyla eczaneyi kapatmıştır.¹³

Eczane, kapandığı tarihte takriben 85 yaşında idi. Bu ömrünün en uzun devresini, yani 51 yılını, Ecz. A. Hamdi Emgen'in, 7 yılını da kızı Ecz. İhsan Gezgin'in idaresinde geçirmiştir.

1981 yılında Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi öğretim üyesi Prof. Dr. Ekrem Sezik, bu tarihi eczanenin kapandığını haber almış ve Ecz. İhsan Gezgin'e müze yapmak üzere müracaat etmiştir. İhsan Gezgin, eczanenin bütün dolaplarını, ilaçları ve malzemesi ile beraber Ekrem

¹³ Ibid.

Sezik'e hibe edilmiştir. E. Sezik, bütün bu malzemeyi Ankara'ya kendi imkânları ile nakletmiş daha sonra Kocatepe Rotary Kulübüne, müze kuruluşu için bir toplum hizmeti projesi sunmuştur.

Resim 2. Şehremini Merkez Eczanesi'nin Devir Senedi

Proje kabul edilmiş, Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü tarafından da onaylanmış ve eczane, H.Ü. Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı girişinde, eski dolapların onarımı, yerleşimi, eczane mekânının yapılması tamamlandıktan sonra, 23 Aralık 1983 tarihinde, zamanın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı rahmetli Mehmet Aydın'ın da katıldığı, basın ve televizyona da yansıyan, güzel bir törenle açılmıştır. Şehremini Merkez Eczanesi, bir asrı geçmiş ömrünün 27 yılını müze olarak geçirmiştir.¹⁴ Şehremini Merkez Eczanesi'nde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin eczacılığı ile ilgili çok sayıda malzeme bulunmaktadır.

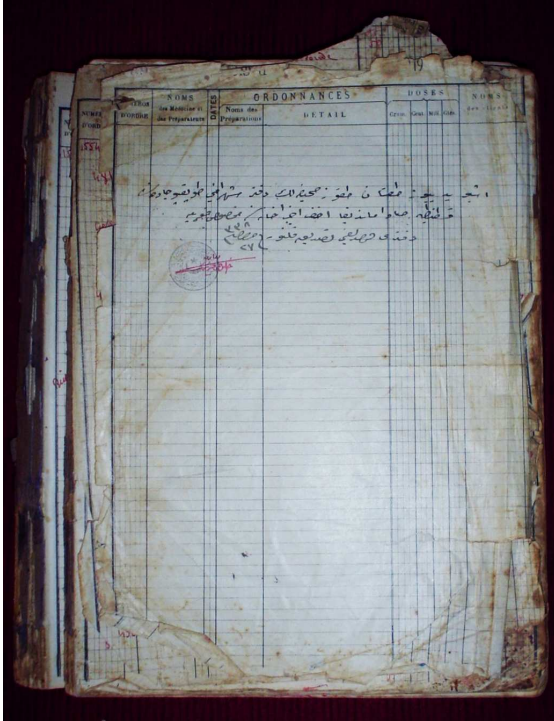
¹⁴ Ibid.

Reçete Kayıt Defteri

Müze-Eczane'nin reçete kayıt defterlerinde, hepsi bu dünyadan çoktan göç etmiş hekimler ve hastalarına ait majistral ilaç ve reçete kayıtları bulunmaktadır. Reçete kayıt defterlerinin en eskisi, 1922-23 yıllarına aittir. Bu defterde Eczacı K. Sava Mandika döneminin son, Ecz. Ahmet Hamdi'nin ilk kayıtları görülmektedir. Bu defter halen E. Sezik'in özel koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Makalemizde, 88 yıllık bu reçete kayıt defteri incelenmektedir. Bu inceleme, defterin fiziksel durumu, genel incelenmesi, tasdik ve devir kısımları, başlıkları altında yapılmıştır.

Defterin fiziksel durumu

Defter, 23 x 30.7 cm boyutlarda ve 4.5 cm kalınlığında olup, cildi bozulmuş, cilt kapakları yok olmuş, sırt dikişleri mevcut, bazı sayfaları sararmış haldedir (Resim 3). Ön ve arka sayfaların bir kısmı ciltten kopmuş, 279. ile 280. sayfalar arasında ise cilt birbirinden ayrılmış ise de, herhangi bir eksik sayfa bulunmamaktadır.

Resim 3. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt (Kopye) Defteri

Sol sayfadan başlayarak numaralandığı için tek numaralı sayfalar sol, çift numaralı sayfalar sağdadır. 1 ve 2 numaralı sayfaların numara kısmı

parçalanmış, 2. ve 3. sayfalar defterden ayrılmış ve bir kısmı parçalanmıştır. Dördüncü sayfadan itibaren defter bir bütün halindedir. Numaralama 791. sayfaya kadar devam etmektedir ama 771. sayfadan itibaren herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yani 771-791 sayfalar arası boş, ayrıca bazı sayfaların numara kısmı yıpranarak yok olmuştur. Defterden ayrılmış, numara kısmı parçalanmış, 3 boş yaprak da mevcuttur. Bu yapraklar muhtemelen defterin 971. sayfadan sonraki sayfalarıdır.

Defterin Genel İncelenmesi

Defterin kayıt başlıkları şu şekildedir: Numéros d'ordre (sıra numarası) – Noms des Médecins et des Préparateurs (hekimlerin ve hazırlayanların adları) – Dates (tarihler) – Ordonnances (reçeteler), Nom des préparations (preparatların adları), Détail (ayrıntı), Gram. (gram), Cent. (santigram), Mill. (miligram), G[out]tes (damlalar) – Noms des clients (müşterilerin adları), Prix (fiyat) (Resim 4).

NUMEROS D'ORDRE		NOMS des Médecins et des Préparateurs	DATES	ORDONNANCES		DOSES			NOMS des clients	PRIX
		Noms des Préparations		DETAIL	Gram.	Cent.	Mill.	Gout.		
147	Mois de septembre		1922							
1505	Mars	Poudre de Sulfate de Fer			15					
058	"	Potion Laitue			100					
059	"	Potion Laitue			100					
060	"	Potion Laitue			100					
061	"	Potion Laitue			100					
062	"	Potion Laitue			100					
063	"	Potion Laitue			100					
064	"	Potion Laitue			100					
065	"	Potion Laitue			100					
066	"	Potion Laitue			100					
067	"	Potion Laitue			100					
068	"	Potion Laitue			100					
069	"	Potion Laitue			100					
070	"	Potion Laitue			100					
071	"	Potion Laitue			100					
072	"	Potion Laitue			100					
073	"	Potion Laitue			100					
074	"	Potion Laitue			100					
075	"	Potion Laitue			100					
076	"	Potion Laitue			100					
077	"	Potion Laitue			100					
078	"	Potion Laitue			100					
079	"	Potion Laitue			100					
080	"	Potion Laitue			100					
081	"	Potion Laitue			100					
082	"	Potion Laitue			100					
083	"	Potion Laitue			100					
084	"	Potion Laitue			100					
085	"	Potion Laitue			100					
086	"	Potion Laitue			100					
087	"	Potion Laitue			100					
088	"	Potion Laitue			100					
089	"	Potion Laitue			100					
090	"	Potion Laitue			100					
091	"	Potion Laitue			100					
092	"	Potion Laitue			100					
093	"	Potion Laitue			100					
094	"	Potion Laitue			100					
095	"	Potion Laitue			100					
096	"	Potion Laitue			100					
097	"	Potion Laitue			100					
098	"	Potion Laitue			100					
099	"	Potion Laitue			100					
100	"	Potion Laitue			100					

Resim 4. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri'nin Eylül 1922 tarihli 147. sayfası,

Defterin 2. sütununda bulunan hekim ve hazırlayanın isimleri başlığı altında daima tek isim bulunmaktadır. Beşinci sayfada “Préparateurs” kelimesinin üstü çizilmiştir. Dolayısıyla bu sütunda yazılan isimlerin reçeteyi yazan hekimlerin adları olduğu kabul etmek gerekir. Yani reçeteyi hazırlayanların isimleri kaydedilmemiştir.

Hekim isimlerinde gayrimüslimlerin (Hacıyan, Hagopiyan, Moneur, Botrus, Hristo, Dimitri, Vasillo...) yanında çok sayıda Müslüman adı da (Halil, İhsan, Muzaffer, Ömer, Rıfat, Vasf, Kemalettin, Hakkı...) görülmektedir.

Defter, 25 Haziran 1922 tarihi ve 155.450 sıra numarası ile başlamakta, 24 Şubat 1923 tarihinde 159.326 sıra numarasına gelince bu numaralama bitmektedir (sayfa 294). Bu tarihe kadar kayıtlar kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 295. sayfa boş bırakılmıştır. 296. sayfada 11 Mart 1923 tarihi ve 1 numara ile başlanmıştır. On beş günlük bu arada herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 24 Şubat 1923 tarihinden sonraki bu boşluk, muhtemelen eczanenin ilk sahibi Ecz. Konstantin Sava Mandika'nın ölümü sonucu meydana gelmiştir. Ecz. Mandika'nın hayatı hakkında herhangi bir bilgimiz olmadığı için ölüm tarihini tam bilemiyoruz. Ama bu tarihten 9 ay sonra eczanenin devredildiği hususu göz önüne alırsa, bu düşüncemizin doğru olabileceği ileri sürülebilir.

NUMPROS D'ORDRE		NOMS des Médecins et des Préparateurs	DATES	ORDONNANCES		DOSES			NOMS des clients	PRIX
		Noms des Préparateurs		DETAIL	Gram.	Cent.	Mill.	Gros.		
1	Hacı	café	11	café						
2	Hacı	café	11	café						
3	Hacı	café	11	café						
4	Hacı	café	11	café						
5	Hacı	café	11	café						
6	Hacı	café	11	café						
7	Hacı	café	11	café						
8	Hacı	café	11	café						
9	Hacı	café	11	café						

Resim 5. Şehremini Reçete Kayıt Defteri, 296. sayfasında yazı değişikliği

Yukarıda belirtilen tarihten sonra kayıtlar bir başka kişi tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu, yazı tipinin çok değişmiş olmasından anlaşılmaktadır (Resim 5).

Kayıt için önce mor sonra kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 317. sayfaya kadar kırmızı mürekkeple yazım devam etmiş sonra mavi mürekkebe dönmüştür. Sayfa 342'de 539 numarasından sonra ara verilmeden 560'a geçilmiştir. 474. sayfanın altı ise resmi mühürle kapatılmıştır. Tarih: 18 Kasım 1923, son kayıt numarası: 2023 (Resim 6).

YIL	NO	İSİM	İLAÇ	DOZ	BAĞIŞ	DEĞER
2020
2021
2022
2023

Resim 6. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri, 474. sayfanın altındaki mühürler

475. sayfa boş bırakılmış, 19 Kasım 1923 tarihinde 476. sayfadan ve 10001 numaradan itibaren tekrar yazılmaya başlanmıştır (Resim 7). Kayıtlar koyu mavi mürekkeple yapılmıştır. Defterin ileri kısımlarında bazı sayfalar boş bırakılmıştır (s.624, 683, 746...). Sıra numaralarında tek istisna dışında herhangi bir atlama bulunmamaktadır. Şöyle ki: 597. sayfada sıra numarası 11.140 yazıldıktan sonra, sayfanın alt kısmı boş bırakılmış, 598. sayfaya geçilmiş ve 11.211 numara ile devam edilmiştir. Tarih değişmemiştir (10 Mart 1924). Defterdeki kayıtlar 770. sayfada 18 Ağustos 1924 tarihinde 12.999 kayıt numarası ile son bulmaktadır (Resim 7).

Eczane, Türk sahibine geçtikten sonra, ay değişimlerinde eski yazılı tarih damgası kullanılmıştır (Resim 8). Konstantin S. Mandika zamanında ise aylar Fransızca olarak defterin üst kısmına yazılmıştır (Resim 5).

NUMEROS des Médecine et D'ORDRE		NOMS des Préparateurs	DATES	ORDONNANCES		DOSES				NOMS des clients	PRIX
		Noms des Préparations		DETAIL		Gram.	Cent.	Mill.	Gros.		
12997	01	Takar	18	Asas	Chapend	15					
12998	"	"	"	Jan	Carte a wa	2					
12999	"	Kıyacı	"	Sol	Solizy. a. et. den						160

Resim 7. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri, 770. sayfadaki son kayıtlar

NUMEROS des Médecine et D'ORDRE		NOMS des Préparateurs	DATES	ORDONNANCES		DOSES				NOMS des clients	PRIX
		Noms des Préparations		DETAIL		Gram.	Cent.	Mill.	Gros.		
10649	31	Faizil	31	den	ay. yot. et. pin	20					25
					Shoche de Paille	20					
					Janvel	20					
					Ursel	20					
					ay. yot. pin. et. 14	6 1/2					
					us. et.						
10649	"	İhsan	"	Liny	with. toump	300					45
					2 cueilh. a. comp. p. f.						
10650	"	"	"	Youtte	Caed. fl. H. yot. com.	20					136
					60 poutte p. j.						
10651	"	Youtte	"	Caed	Caed. toump	25					30
					in. March. v. d.	2 p. j.					
10652	"	"	"	us. et	Ursel. a. et. den	200					35
					200 ex						
10653	"	"	"	Youtte	Caed.	10					46
					Caed. toump						

Resim 8. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri'nin 550. sayfası.
31 Kanun-i sani 1340 (31 Ocak 1924) tarih damgasını taşımaktadır.

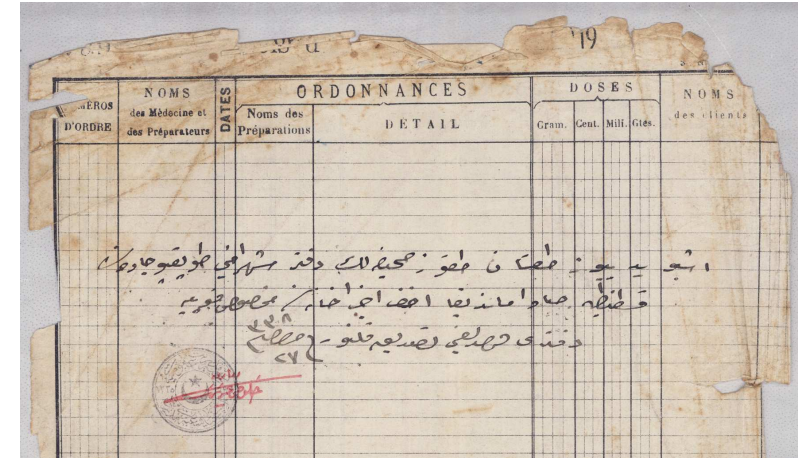
İlaç fiyatlarının 1922-23 yılları arasında 20-50 kuruş arasında değiştiği görülür. Bazen 60, 70 kuruşluk posyon veya 125 kuruşluk pilül fiyatları da görülmektedir. 1923 yılından itibaren fiyatlarda biraz düşüş olmuş ve genellikle

15-40 kuruş arasında fiyatlar tespit edilmiştir. Bu dönemde de, az da olsa 40-60 kuruş, hatta 120 kuruşluk fiyatlara rastlanmaktadır. Tekrarlanan reçetelerde yeni numara verildikten sonra, formül tekrar yazılmamış, daha önceki numarası "Repet no.1627" şeklinde yazılmıştır.

Defterin Tasdik Kısmı

Defterin tasdik yazısı olarak 1. sayfanın ön yüzünde aşağıdaki ifade ile yer almaktadır: "İşbu 799 sahifelik defter Şehremini Topkapı caddesinde Konstantin Sava Mandika efendi eczanesine mahsus kopye defteri olduğu tasdik kılınır. Fi 27 Ramazan sene 1338"

Bu yazının altında resmi mühür ve üzerinde de "Hulusi" imzası bulunmaktadır (Resim 9). Defter 14 Haziran 1920 tarihinde tasdik edilmiş ve 25 Haziran 1920 tarihinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 9. Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri – Defterin tasdik sayfası

Eczanenin Devri ile İlgili Kısım

Şehremini Merkez Eczanesi, 30 Ekim 1923 tarihinde imzalanmış bir belge ile (Resim 2) Ecz. Konstantin Sava Mandika'nın varisi olan eşi tarafından Ecz. Ahmed Hamdi'ye [Mengen] devredilmiştir. Bedelin 100 Osmanlı Lirası peşin verilmiş, geri kalan 400 liranın da 15 gün sonra Sağlık Müdürlüğü'nde verileceği ve böylece devir işleminin tamamlanacağı belgede belirtilmektedir. Devir işleminin tamamlandığı defterde de görülmektedir. Şöyle ki: 18 Kasım tarihinde defter işlenmiş, son numara olarak 2023 verilmiş ve 474. sayfanın altı resmi mühürle kapatılmış (Resim 6), 475. sayfa boş bırakılmış, 476. sayfada ise 10001 numaradan başlanmış, tarih olarak eski yazılı bir mühür kullanılarak 19 Teşrinisani 1339 (19 Kasım 1923) yazılmıştır (Resim 7).

Reçetelerin Genel Değerlendirilmesi

Reçete kayıt defterinde 8.827 reçete kayıtlıdır. Bu reçeteler hakkında genel bir bilgi sahibi olmak üzere 1922-24 yılları arasında aralıklı olarak seçilen 8 ay içinde yapılan preparat tipleri incelenmiş ve sayıları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo I. Reçete Kayıt Defterinde Bulunan İlaç Tiplerinin Sayıları

I – Temmuz 1922 II – Ocak 1923 III – Şubat 1923 (son) IV – Mart 1923 (ilk)
V – Ekim 1923 VI – Kasım 1923 VII – Ocak 1924 VIII – Haziran 1924

Preparat tipi	İncelenen aylar							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Ampul	18	1	-	-	-	9	1	4
Damla	6	2	4	3	10	20	2	22
Eliksir	1	-	17	4	-	-	2	-
Friksiyon	4	2	1	-	-	-	-	-
Gargara	10	5	2	2	1	7	6	8
Kaşe	50	45	41	32	25	35	37	34
Kolir	15	7	5	22	7	18	14	10
Limonata	-	-	8	8	9	11	5	6
Mikstür	17	5	8	11	7	6	13	13
Paket	126	49	41	40	37	45	34	38
Pilül	29	12	12	14	15	14	9	16
Pomat	24	20	18	6	7	26	18	14
Posyon	145	82	73	32	53	51	44	27
Pürgatif	34	19	9	-	10	15	4	7
Solüsyon (H)	24	23	17	4	14	20	36	30
Süppozituar	2	3	-	3	7	6	-	2
Şurup	25	13	18	18	10	12	20	25

Bu sonuçlara göre, paket, kaşe gibi katı; posyon, mikstür gibi sıvı majistral preparatların reçetelere daha çok yazıldığı görülmektedir.

Kayıtlar arasında reçetelerde değişik ampullerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu ampullerin yanında firma adı bulunmamaktadır. Dolayısıyla genellikle eczanede imal edilmiş olmaları gerekmektedir. Müze-Eczane'de otoklavın ve laboratuvar masalarının çekmecelerinde kullanılmamış ampullerin bulunması da bu düşüncemizi doğrulayan hususlardır. Ampullere örnekler vermek gerekirse: “Amp. Huile Camphré, Amp. Huile caféiné, Amp. Cacodylate de soude, Amp. Arrhenal, Amp. Chl. d'émétine, Amp. Neosalvarsan...”

Hazırlanan reçetelerde bazı tabletler de bulunmaktadır: Tabl. Tannalbine, Tabl. Ovien Merck, Tablet Urotropine Schering.... Çoğunluğunun yanında firma adının bulunması bu tip ürünlerin müstahzar halinde satıldığını göstermektedir. Yani eczanede tablet üretilmemektedir.

Defterde bazı başka müstahzarlar da kayıtlıdır. Örnek olarak: Pastille Vichy, Iodogen Hamdi, Quinine La Roche, Digitaline Nativelle gouttes, Iodopeptone Quazim, Capsule Apiol vert ...

Eczanede Evian maden suyunun (Eau minéral Evian) reçete ile verildiğini gösteren kayıtlar da bulunmaktadır.

Sonuç

Şehremini Merkez Eczanesi'nde 1922-24 yılları arasında hazırlanan reçetelerin yazıldığı Reçete Kayıt Defteri'nde çoğu majistral olan ilaçlar kayıtlı bulunmaktadır. Bu defterdeki kayıtların daha çok 1922-24 yılları arasına ait olduğu göz önüne alınırsa, Defter, Osmanlı Dönemi eczacılığı için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Daha önce yayınlanmış olan reçete kayıt defterleri 1924 yılına aittir. Bu durumda Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri Osmanlı dönemine ait bilinen ve hakkında yayın bulunan ilk ve tek reçete kayıt defteri olmaktadır.

Koleksiyonlarında ve kurumlarında Osmanlı hatta Cumhuriyet dönemine ait reçete kayıt defteri bulunan araştırmacıların, bunları yayınlaması, bu konudaki bilgi birikimine önemli ilâveler yapacaktır.

Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt defterindeki majistral ilaçlar ve müstahzarların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiği hususu da bu çalışmamızdan çıkardığımız bir başka sonuçtur. Bu çalışma, 1922-24 yılları arasındaki ilaçlar, hekimler hakkında önemli bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Şehremini Central Pharmacy's Book of Prescriptions

The “Ottoman Pharmacy Museum” which has been reconstructed by using all the respective shelves and material of *Şehremini Merkez Eczanesi* (Şehremini Central Pharmacy, ŞCP) has been installed at the entrance of Pharmacognosy Department of Hacettepe University Faculty of Pharmacy, Ankara. The pharmacy is 115 years old by now.

The first owner of ŞCP was Pharm. Konstantin Sava Mandika. ŞCP has been acquired by Pharm. Ahmet Hamdi [Emgen] in 20 Octobre 1922. When Pharm. Hamdi passed away in the year 1973, his daughter Pharm. İhsan Gezgin took over the administration of the pharmacy. She run the ŞCP until 1980 when she had to close it due to health reasons. At that date the pharmacy was about 85 years old. The 27 years of life span of the pharmacy was under Pharm. Konsantin Sava Mandika, its 51 years under Pharm. A. Hamdi Emgen, and a further 7 years under his daughter Pharm. İhsan Gezgin. Together with all it's

shelves, equipment and material, the pharmacy was donated to Prof. Dr. Ekrem Sezik, and moved from Istanbul to Ankara to be reconstructed at the entrance of Pharmacognosy Department of Hacettepe University, Faculty of Pharmacy. It has been inaugurated as a museum on 23 December 1983. ŞCP has already completed 27 years of it's historical existence as a museum.

There are several prescription books in the ŞCP. The oldest of them covers the years 1922-24. This book includes the latest records kept by Pharm. K. Sava Mandika and the preliminary records by Pharm. Ahmet Hamdi. This book is being kept in the private collection of Prof. E. Sezik. In the present essay, this 88 years old prescription book has been restudied. The book of prescriptions starts with a certification page. The first registration was made on 26 June 1922. The book consists of 790 pages and ends on 18 August 1924. At the beginning the dates were given in French. From 1923 on, a stamp with Arabic numerals and characters was used to mark the dates in Turkish on the pages.

In the book of prescriptions there are 8827 prescriptions which are mostly generic. The prescriptions were written in French, as it was the custom in those days. The mostly prescribed forms were: solid forms like packs, cachets and liquid forms like potions, mixtures. The ampoules that have been registered were the ones manufactured in the pharmacy but the tablets were not fabricated. This prescription book should be evaluated as an important source for the history of Ottoman pharmacy, considering that it covers particularly the years 1922-23. The books of prescriptions that have been previously published start with the year 1924. In this respect ŞCP's book of prescriptions appears to be the only extant book dated to the Ottoman period.

Key words: Ottoman pharmacy, pharmacy museum, prescription book, Şehremini Central Pharmacy, Turkish pharmacy.

Şehremini Merkez Eczanesi'nin Reçete Kayıt Defteri

Şehremini Merkez Eczanesi'nin bütün dolap ve malzemeleri kullanılarak oluşturulan "Eski Türk Eczanesi Müzesi", Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde Farmakognozi Anabilim Dalı'nın girişinde bulunmaktadır. Eczane, takriben 115 yaşındadır. Şehremini Merkez Eczanesi'nin ilk sahibi, Eczacı Konstantin Sava Mandika'dır. Şehremini Merkez Eczanesi, 20 Ekim 1922 tarihinde Ecz. Ahmet Hamdi [Emgen] tarafından satın alınmıştır. Ecz. Hamdi bey, 1973 yılında vefat edince kızı Ecz. İhsan Gezgin, eczanenin idaresini 1973-80 yılları arasında üstlenmiştir. İ. Gezgin, sağlık sebepleri dolayısıyla eczaneyi 1980 yılı sonunda kapatmıştır. Eczane kapandığında takriben 85 yaşındadır. Bu ömrünün yaklaşık 27 yılını Ecz. Konsantin Sava

Mandika'nın, 51 yılını Ecz. A. Hamdi Emgen'in, 7 yılını da kızı Ecz. İhsan Gezgin'in idaresinde geçirmiştir.

Eczane bütün dolapları, ilâçları, malzemesi ile beraber Prof. Dr. Ekrem Sezik'e hibe edilmiştir. Bu malzeme Ankara'ya taşınmış, H. Ü. Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı'nın girişinde, 23 Aralık 1983 tarihinde, müze olarak açılmıştır. Şehremini Merkez Eczanesi, bir asrı geçmiş ömrünün 27 yılını da müze olarak geçirmiştir.

Şehremini Merkez Eczanesi'nde çok sayıda reçete kayıt defteri bulunmaktadır. Reçete Kayıt defterlerinin en eskisi, 1922-24 yıllarına aittir. Bu defterde Ecz. K. Sava Mandika döneminin son, Eczacı Ahmet Hamdi'nin ilk kayıtları görülmektedir. Bu defter halen Prof. Sezik'in özel koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Makalemizde, 88 yıllık bu reçete kayıt defteri incelenmiştir.

1922-24 Reçete Kayıt Defteri, tasdik sayfası ile başlamaktadır. İlk kayıt 26 Haziran 1922 tarihinde yapılmıştır. Toplam 790 sayfa olan defter 18 Ağustos 1924 tarihinde bitmektedir. Tarihler Fransızca olarak verilirken Eylül 1923'den sonra, yani Ecz. Hamdi Bey'in idaresine geçince, aylar eski yazı ile damga basılarak kaydedilmiştir. Reçete Kayıt Defteri'nde çoğu majistral olan 8827 reçete kayıtlı bulunmaktadır. Reçeteler, o devirlerde reçete dili olan, Fransızca ile kaydedilmiştir. Paket, kaşe gibi katı; posyon, mikstür gibi sıvı preparatların reçetelere daha çok yazıldığı görülmektedir. Kayıtlar arasında reçetelerde kayıtlı ampuller eczanede imal edilmiş, tabletler ise müstahzardır. Bu defterdeki kayıtların daha çok 1922 ve 23 yıllarına ait olduğu göz önüne alınırsa, Defter, Osmanlı dönemi eczacılığı için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Daha önce yayınlanmış olan reçete kayıt defterleri, 1924 yılı ile başlamaktadır. Bu durumda, Şehremini Merkez Eczanesi Reçete Kayıt Defteri, hakkında yayın bulunan ve Osmanlı dönemine ait bilinen ilk ve tek reçete kayıt defteri olmaktadır.

Anahtar sözcükler: Eczane müzesi, Osmanlı eczanesi, reçete kayıt defteri, Şehremini Merkez Eczanesi, Türk eczanesi.